

چگونه یک کشور متمدن باشیم و خلاف قوانین بین‌المللی رفتار نکنیم؟

سربازان‌مان را در پادگان حبس نکنیم. آنها را به اردوهای خارج از کشور ببریم تا آب‌وهوایی عوض کنند و بازی کنند.

شهادت انتخاب شهید بود

دفاع از وطن حد و مرز نمی‌شناسد و جای مشخصی ندارد. گاه در مناطق مرزی، گاه در عمق خاک دشمن و گاه کیلومترها دورتر در کشور هم پیمان. گاهی برای دور نگه داشتن دشمن از مرزهای میهن باید جلای وطن کرد و فرسنگ‌ها دورتر با او به مبارزه برخاست.

نواندیشی ضابطه‌مند

گفتار

آیت‌الله علیرضا اعرافی

عضو شورای نگهبان، نماینده مجلس خبرگان رهبری و مدیر حوزه‌های علمیه سراسر کشور

مرحوم آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی، شخصیتی بود که با اینکه افکارش ریشه در حوزه علمیه داشت اما از حوزه فراتر می‌رفت و ارتباطات فراحزوی برایش موضوعیت داشت. ما حوزویان از این منش آیت‌الله خسروشاهی باید بیاموزیم که ضمن صیانت از اصالت، هویت و ذاتیات مان، نباید از ارتباط با بیرون از حوزه علمیه، جامعه، نهادها و جریان‌های علمی و اجتماعی غافل شویم. شناخت جامعه بیرون از حوزه علمیه یک ضرورت است و این شناخت نیازمند رابطه و فعالیت در صحنه ارتباطات اجتماعی و فراحزبی است.

بعد از پیروزی انقلاب، گشودگی دروازه‌ها و ارتباط حوزه با بیرون از خود و ارتباط با متن جامعه و سیاست بالایی پیدا کرد و به نوعی زمینه‌ها هم برای اینگونه تعاملات فراهم شد؛ دنیا تغییر کرد و انقلاب هم شرایط جدیدی به وجود آورد. اما آیت‌الله خسروشاهی در دوره‌ای، این ارتباط با بیرون حوزه را ایجاد کرد که در واقع عصر انزوا، اختناق و فشار حوزه بود و ایشان این ویژگی را داشت که توانست از درون حوزه نگاهی به بیرون بیفکند، بشناسد و رابطه برقرار کند. در آن دوره شخصیت‌هایی چون او کم بودند و این منش ارتباطی، ایشان را به شخصیتی ممتاز بدل کرده بود.

ارتباط با دانشگاه، شخصیت‌ها، جریان‌های سیاسی، فکری و اجتماعی و مرادو و تعامل با آنان از ویژگی‌هایی بود که ایشان در آن برجسته بودند. شاید امروز داشتن ارتباطات فراحزوی برای اهالی حوزه فضیلت چندانی محسوب نشود، اما در آن زمان یک ویژگی قابل تقدیر بود. گفتنی است این ویژگی در آثار ایشان هم منعکس است.

آیت‌الله خسروشاهی شخصیتی بین‌المللی بود و کاملاً دیدی فراتر از مرزهای ایران داشت، به بیرون نگاه می‌کرد، جهان را می‌شناخت و اندیشه و نگاه بین‌المللی داشت و این ویژگی در آثارشان متجلی است. علقه‌هایی که مرحوم خسروشاهی، با مرحوم سید جمال‌الدین اسدآبادی داشت به نحوی با همین قصه پیوند دارد، چرا که مرحوم سیدجمال‌الدین اسدآبادی هم یک شخصیت جهانی و بین‌المللی بود. رویکرد ایشان به اسلام و نهضت، «رویکرد تمدنی» بود و از نگاه جامع به اسلام غفلت نداشت. آثار ایشان گواهی بر این جامعیت، فراگیری و فراساحتی بودن اندیشه است.ایشان اهل قلم بودند و بویژه به زبان فارسی می‌نوشتند. شاید این ویژگی، در عصر و زمانه ما آجتنان فضیلتی محسوب نشود، اما در دوره‌ای که ایشان زندگی می‌کردند، کسانی که از بیان شیوا و قلم متقن، روان و علمی برخوردار باشند و بتوانند به چند زبان بنویسند، در حوزه‌های علمیه معدود و کم‌شمار بودند و این امر امتیاز بزرگی برای ایشان محسوب می‌شد.

مرحوم آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی، شخصیتی بود که با اینکه افکارش ریشه در حوزه علمیه داشت اما از حوزه فراتر می‌رفت و ارتباطات فراحزوی برایش موضوعیت داشت. ما حوزویان از این منش آیت‌الله خسروشاهی باید بیاموزیم که ضمن صیانت از اصالت، هویت و ذاتیات مان، نباید از ارتباطا بیرون از حوزه علمیه، جامعه، نهادها و جریان‌های علمی و اجتماعی غافل شویم. شناخت جامعه بیرون از حوزه علمیه یک ضرورت است و این شناخت نیازمند رابطه و فعالیت در صحنه ارتباطات اجتماعی و فراحزبی است

مرحوم آیت‌الله خسروشاهی، همچنین بر «رویکرد تاریخی» التفات داشته و پیوسته در پژوهش‌های خود به تاریخ رجوع می‌کردند. واقعیت این است که رویکرد تاریخی در فضای حوزه آن زمان، ضعیف بود، البته هنوز هم ضعیف است تا آنجا که اصولاً ما «تاریخ علوم اسلامی» را کمتر محل توجه قرار می‌دهیم و این در حالی است که داشتن رویکرد تاریخی در مباحث فقهی اهمیت زیادی دارد.

مرحوم آیت‌الله برجوری از جمله علمایی هستند که همواره بر این مسأله (توجه به رویکرد تاریخی) تأکید می‌گذازند. همچنین، یکی از امتیازات مرحوم شهید مطهری در «اصول فلسفه و روش رئالیسم» این بود که مباحث فلسفی را از دل «تاریخ» برگرفته و پیش می‌برد تا همه تطورات معنایی مباحث آشکار شود و در این راستا اشاره می‌کند که اگر کسی تاریخ نظریات فلسفه را از یونان بگیرد و تا به امروز ردگیری کند، می‌فهمد که در دوره اسلامی و در فلسفه اسلامی، حکمت‌مشاء، اشراق و متعالیه چه بره‌هایی بر این مباحث افزوده شده است.

مرحوم آیت‌الله خسروشاهی، اهل تحول و معتقد به تلاوم نهضت اسلامی بودند. با حضرت امام خمینی (ره) ارتباط قوی داشتند و تغییر رفتاری که باید در نظام‌های آن زمان داده می‌شد، مشارکت می‌کردند.

در مجموع درباره منش فکری مرحوم آیت‌الله خسروشاهی می‌توان گفت که «متفکری نوگرا و نواندیش» بود، اما «نوگرا و نواندیشی ضابطه‌مند و با چهارچوب». همین روح و رویکرد در آثار و ویژگی‌هایی که پیش‌تر در خصوص منشی فکری ایشان عنوان شد، جاری و ساری است. ایشان ضمن پایبندی به اصول و قواعد دینی و اسلامی، می‌کوشیدند تا نوگرایی و نواندیشی را در دستور کار خود داشته باشند.

دیدار آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی با علمای الازهر مصر

تأملی بر زیست فکری و روش سیاسی آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی در دومین سالگرد درگذشت او

مرد میدان تقریب

مهسار رضانی - گروه اندیشه: چند روزی از آمدن میهمان ناخوانده کرونا به کشور

نگذشته بود که خبر درگذشت آیت‌الله خسروشاهی منتشر شد؛ ۸ اسفند ۱۳۹۸ در خبرها آمد: «آیت‌الله سیدهادی خسروشاهی به دلیل کولت سن چهره در نقاب خاک کشید». او، یحیی از عالمان و محققان اثرگذار تاریخ معاصر ما به شمار می‌رود. اگر تاریخ سیاسی - فرهنگی نیم قرن اخیر ایران را مرور کنیم نام او را بارها در حوزه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی خواهیم شنید. شاهد این مدعا، بیش از هشتاد اثر تألیفی به زبان فارسی و عربی است که بیش از چهل جلد از آنها، بارها در داخل و خارج از کشور تجدید چاپ شده‌اند. علاوه بر این تألیفات و ترجمه‌ها، ۱۲۰ جلد کتاب دیگر نیز با تحقیق، توضیح یا مقدمه و اشراف‌ووی در ایران، ایتالیا و مصر منتشر شده است. «ترجمه و تحقیق کتاب امام علی (ع)»، «صدای عدالت انسانی تألیف استاد جرج جرداق»، «جمع‌آوری، تحقیق و نشر مجموعه آثار سیدجمال‌الدین حسینی (افغانی)»، «مجموعه حرکت‌های اسلامی معاصر»، «اسناد نهضت اسلامی ایران»، «مجموعه آثار استاد علامه طباطبایی» و... از جمله این آثار به شمار می‌رود. بسیاری از اهالی حوزه و دانشگاه به او «عالم میدان عمل» لقب داده‌اند؛ چون فعالیت‌هایش تنها به امور تحقیقاتی و تألیفی خلاصه نمی‌شد و همواره می‌کوشید تا آنگونه که می‌اندیشد، زندگی کند و تفکرش را به عرصه کش و عمل اجتماعی آورد. در این راستا نیز کارنامه پربراری دارد: سال ۱۳۵۲ مرکز «بررسی‌های اسلامی قم» را به مثابه واحدی از حوزه علمیه قم، تأسیس و به ثبت رساند و سپس در سال ۱۳۶۱، مرکز «فرهنگی اسلامی اروپا» را در رم (ایتالیا) بنیان نهاد که هر کدام از این دو مؤسسه ده‌ها کتاب ارزشمند در زمینه‌های اسلامی از جمله «قرآن مجید» و «نهج البلاغه» را به زبان‌های عربی، انگلیسی، ایتالیایی، آلمانی و... ترجمه و منتشر کرده‌اند. همچنین، تأسیس ماهنامه‌ای به زبان انگلیسی «انکوائری» و هفته‌نامه‌ای به زبان عربی «العالم» در لندن، از جمله اقدامات این عالم فرزانه در راستای نشر فرهنگ اسلامی در سطح بین‌المللی محسوب می‌شود. او، پس از پیروزی انقلاب اسلامی، به مدت دو سال نماینده حضرت امام خمینی (ره) در وزارت ارشاد اسلامی بود و پس از آن به‌عنوان سفیر ایران در واتیکان انتخاب شد و به مدت پنج سال در خارج از کشور به فعالیت پرداخت و در این مدت ۱۶۲ کتاب و نشریه به زبان‌های فارسی، عربی، انگلیسی، ایتالیایی و فرانسوی، منتشر و در سراسر جهان توزیع کرد. در مدت اقامت سه‌ساله در قاهره نیز علاوه بر حضور در مجالس علمی - سیاسی، سخنرانی و مصاحبه تلویزیونی و مطبوعاتی، بالغ بر پنجاه جلد کتاب و نشریه، درباره ایران، تشیع و اهل‌بیت (ع) در مصر منتشر کرد که این خود خدمت بزرگی در راستای وحدت و تقریب بین مذاهب اسلامی بود؛ «نهج البلاغه با مقدمه خود و شرح شیخ محمد عبده»، «اهل‌البیت علیه‌السلام فی مصر»، «صحیفه سجاده»»، «حقیقه‌علاقه عبدالناصر بالثوره الاسلامیه فی ایران»، «عبدالله بن سباین الواقع والخیال»، «ادعیه اهل‌البیت علیه‌السلام، الامام علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام» و... از جمله مهم‌ترین آثاری است که او در مصر تدوین و منتشر کرد. با مروری اجمالی بر زندگی و میراث علمی و فکری مرحوم آیت‌الله خسروشاهی، به وضوح می‌توان به مدغنه محوری او در هشتاد و یک سال عمر پرپر کشتن، پی برد و بی‌تردید، این مدغنه تیزجری جز تقریب و وحدت در جهان اسلام نیست و یحیی می‌توان از او به‌عنوان «مرد میدان تقریب» سخن گفت. در دومین سالگرد درگذشت آیت‌الله خسروشاهی، وینپا «مرد میدان تقریب» به همت معاونت امور ایران و مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، برگزار شد. در این همایش، آیت‌الله اعرافی، مدیر حوزه‌های علمیه کشور، مولوی اسحاق مدنی، عضو شورای عالی مجمع جهانی تقریب، حجت‌الاسلام احمد مبلغی، نماینده مجلس خبرگان رهبری، حجت‌الاسلام سید ابوالحسن نواب، رئیس دانشگاه ادیان و مذاهب، مولوی نذیر احمد سلامی، نماینده مجلس خبرگان رهبری و عضو شورای عالی مجمع جهانی تقریب، حجت‌الاسلام رضارضانی، نماینده مجلس خبرگان رهبری و دبیرکل مجمع جهانی اهل‌بیت (ع)، حجت‌الاسلام محمد الکریم بی‌آزار شیرازی، عضو شورای عالی مجمع جهانی تقریب، حجت‌الاسلام علی‌اصغر احدی، کارشناس فرهنگی و امور بین‌الملل، حجت‌الاسلام محمد حسن زمانی، مسئول دفتر امور اجتماعی و سیاسی حوزه‌های علمیه، حجت‌الاسلام محمد مهدی تسخیری، معاون ارتباطات و امور بین‌الملل دانشگاه ادیان و مذاهب و آقای محسن مسچی، معاون امور ایران از سخنرانان این جلسه بودند. آنچه در ادامه می‌آید، متن ویرایش و تلخیص شده «ایران» از سخنرانی آیت‌الله اعرافی و حجت‌الاسلام مبلغی است که در این هم‌اندیشی ارائه شد.

حجت‌السلام والمسلمین احمد مبلغی

مؤسس و رئیس مرکز پژوهش‌های دینی تطبیقی‌التجدید در لبنان

متمركز بود حول مشکلات جهان اسلام را مدنظر قرار می‌داد و در این زمینه تجربیات ارزشمندی داشت و همه آنها را در آثار تألیفی و نوشتاری خود منعکس می‌کرد.

داشتند، فکر و ایده می‌دادند افکار ایشان حاضر، زنده و فعال بود، نقد می‌کردند البته در نقد صادق و منصف بود.

ایشان در کنار تقریب، مطالعات دیگری هم انجام می‌دادند و نسبت به شخصیت‌های فکری و فلسفی اشراف کامل داشتند. تقریب‌شان با وجود اینکه یک مجموعه کامل بود، براساس مطالعاتی که در دیگر حوزه‌ها داشتند، معناهای دقیقی را بر آن می‌افزودند.

مرحوم خسروشاهی، حقیقتاً یک شخصیت بی‌ادعا، متواضع، جهان‌دیده، دارای قدرت نویسندگی و قلم شیوا بود. نسبت به انقلاب نگاهی مثبت و فعال داشت. از شخصیت‌های جهان اسلام بود و در دوره اسلامی و در فلسفه اسلامی، حکمت‌مشاء، داشت. اهل اعتدال بود، پیوسته فعالیت می‌کرد و مشورت می‌داد. در مجموع می‌توان او را شخصیتی منصف و دلسوز ارزیابی کرد. به تعبیری، تقریبی دوار بود؛ چرخش و گردش فکری، رفتاری و سلوکی داشت، جایی که ممکن بود کسی حاضر به انجام کاری نشود او برای پیشبرد آن کار حاضر می‌شد و از هیچ تلاشی فروگذار نمی‌کرد. پیشنهاد می‌شود اندیشه‌های ایشان به‌صورت مدون تدوین شود چرا که ایشان خطرات بسیار زیادی با شخصیت‌های برجسته جهان اسلام داشتند که در جای خود بسیار ناب و خواندنی است.

آیت‌الله خسروشاهی اهل نقد بود و یک تقریبی کنشگر محسوب می‌شد؛ تقریب در اندیشه او ایستا نبود. زمانی یک تقریبی می‌تواند اثرگذار ظاهر شود که همواره در جریان آنچه در جغرافیای فکری جهان مورد مطالعه‌اش می‌گذرد، آگاه باشد؛ بداند مشکل کجاست و از مسائل برآورد تحلیلی داشته باشد. ایشان قدرت تحلیل خوبی از اوضاع و احوال جهان اسلام

آیت‌الله خسروشاهی با اندیشه‌های سیدجمال‌الدین اسدآبادی، آشنایی کامل داشت؛ در بخش قابل توجهی از اندیشه‌های اسلامی و اصلاحی خود وامدار سیدجمال‌الدین اسدآبادی بود. ایده‌هایش ریشه در مطالعات تاریخی و تجربیاتش داشت و از طرف دیگر نگاهش به وضعیت کنونی برآمده از اندیشه‌های مصلحان و علمای جهان اسلام بود. مجموعه این عوامل به سخن و کلام او اثرگذاری خاصی می‌بخشید. به این اعتبار می‌توان گفت آیت‌الله خسروشاهی یک «تقریب‌گرای پویا» بود.

آیت‌الله خسروشاهی اهل نقد بود و یک تقریبی کنشگر محسوب می‌شد؛ تقریب در اندیشه او ایستا نبود. زمانی یک تقریبی می‌تواند اثرگذار ظاهر شود که همواره در جریان آنچه در جغرافیای فکری جهان مورد مطالعه‌اش می‌گذرد، آگاه باشد؛ بداند مشکل کجاست و از مسائل برآورد تحلیلی داشته باشد. ایشان قدرت تحلیل خوبی از اوضاع و احوال جهان اسلام